

УДК 811.111'367:17.022.1:821.111(73)

СОЦІАЛЬНО-ІСТОРИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ МОВНОЇ СПЕЦИФІКИ АМЕРИКАНСЬКОГО ВЕСТЕРНУ

Пожарицька О. О.

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

У статті аналізуються американські національні моральні цінності як вони відображені в романах жанру “американський вестерн”. Авторка вивчає історичні передумови становлення та еволюції жанру і досліджує його лінгвістичну специфіку, що сприяла перетворенню цього жанру у дзеркало національних ідеалів. Зроблено висновок, що головні герої досліджених романів, з одного боку, яскраво виокремлюються та є легко впізнаваними на рівні тексту, а, з іншого, – можуть бути визначені за приналежними їм мовленнєвими характеристиками. Останні, на відміну від художніх портретів, які суттєво вирізняються у різних авторів, є загалом однаковими для усіх позитивних героїв американського вестерну.

Ключові слова: американський вестерн, американська ментальність, позитивний герой, мовленнєвий портрет, моральні цінності.

Пожарицкая Е. А. Социально-исторические предпосылки языковой специфики американского вестерна. В статье анализируются американские национальные нравственные ценности, отраженные в романах жанра “американский вестерн”. Автор рассматривает исторические предпосылки становления и эволюции жанра, а также исследует его лингвистическую специфику, способствовавшую превращению данного жанра в зеркало национальных идеалов. Сделан вывод, что главные герои исследованных романов, с одной стороны, ярко выделяются и легко узнаются на уровне текста, а с другой, – могут быть определены по присущим им речевым характеристикам. Последние, в отличие от художественных портретов, которые существенно отличаются у различных авторов, являются в целом одинаковыми для всех положительных героев американского вестерна.

Ключевые слова: американский вестерн, американская ментальность, положительный герой, речевой портрет, моральные ценности.

Pozharytska O. O. Social-and-historical premises of the American western's linguistic features. The article presents American national moral values as they are reflected in the American western. It focuses on the historical premises of the genre establishment and evolution and argues about the linguistic features that make the given genre a mirror of national ideals. A conclusion is drawn that the main characters of the novels under study, on the one hand, stand out and are easily defined on the textual level, and on the other hand, can be recognised by their speech characteristics. The latter, in contrast to literary portraits given differently by different authors, are mostly common to all positive characters of the American western.

Key words: American western, American mentality, positive character, speech portrait, moral values.

Постановка проблеми у загальному вигляді, її актуальність та зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Антропологічна парадигма, що панує у сучасній лінгвістиці, пропонує аналізувати будь-який лінгвальний та лінгво-ментальний феномен крізь призму людської особистості. Розуміючи автора як деміурга створеної ним квазі-реальності, а художні твори як специфічні “відбитки” авторського світосприйняття, неможливо, однак, ігнорувати існування певної системи спільних рис, характерних для творів одного жанру. Попри той факт, що жанр “американського вестерну” часто відносять до ніші “масової літератури”, багато дослідників підкреслюють його роль у психологічному становленні особистості читача

(Ф. Емері і Д. Мартін [14]), формуванні “рольової моделі американської нації” (У. Райт [18]), “національної ідеї” (Дж. Кевелті [12], Дж. Меллер [17]) та американської ментальності (А. Базен [3]). **Актуальність** представленого дослідження мотивується, по-перше, загальною потребою поглибити знання про жанр “американського вестерну” як такий, що відображає історичний розвиток країни США у художній формі, а по-друге, впливає з лінгво-гносеологічної важливості проблеми взаємозв’язку між національними та індивідуально-авторськими ідеалами, закодованими у художній літературі, та їхньою лінгвальною репрезентацією у тексті твору.

Мета статті – виявлення національно-моральних ідеалів в текстовому просторі персонажного мовлення головних героїв “американського вестерну”. Поставлена мета передбачає розв’язання наступних **завдань**: розгляд жанру “американський вестерн” з позицій його історичного формування; аналіз морально-етичного навантаження у системі персонажів романів представленого жанру; дослідження жанрових особливостей та різновидів вестернів; встановлення сутності позитивного начала у романах жанру “вестерн” та мовленнєвих засобів його впровадження у творі.

Об’єктом дослідження слугувало емотивно-інформативне навантаження “американського вестерну”. **Предмет** розвідки – мовні особливості жанру “американського вестерну” як типу художнього твору.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вестерн – один із найстаріших жанрів американської національної художньої літератури. Цей жанр не лише зіграв значну роль в історії всієї американської культури, але не втратив свого значення і дотепер. За визначенням “Словника літературознавчих термінів” Дж. А. Каддона, “вестерн – це особливий жанр художньої літератури, що оповідає про життя на Дикому Заході США” [21, 985]. Місце дії у вестерні зазвичай – прикордонні штати Арізони, Нью-Мексико і Західний Техас, а також територія між річкою Савана і Міссісіпі, відома як “старий південний захід” часів колонізації. Поняття вестерну асоціюється також з великими рівнинами і преріями Небраски, Канзасу, Оклахоми і Техасу, частково Монтани, Вайомінгу і Колорадо, західними районами Північної та Південної Дакоти і Нью-Мексико. Час дії вестерна традиційно охоплює період з 1860 рр. до кінця Мексиканської революції (кінець 1930 рр.) [5; 13].

Білі поселенці відвойовували у корінних жителів-індіанців і суворої природи Америки землю і право на життя. Е. Арнольдї пояснює історію створення вестерну наступним чином: “В американській нації немає стародавнього епосу. Переселенці, які рухаються в минулому сторіччі на Захід континенту, захоплюючи споконвічні землі індіанських племен, ставали легендарними героями. Як герої епосу, вони обростали піднесеними цнотами: благородством, безстрашністю заради перемоги справедливості і відновлення зневажених прав слабких і беззахисних” [2, 14]. Так народилися історії фронтира, що “оспівають відважних ковбоїв, які відстоюють Закон шерифів, живописні сутички з кровожерливими індіанцями і білими зрадниками” [там само]. Деякі з цих легенд лягли в основу балад (“*west-country ballads*”), а більшість стали біля витоків нового літературного напрямку, типового тільки для Сполучених Штатів Америки. Із плином часу і здебільшого завдяки кінематографу, романи в жанрі “вестерн” переступили межі національної літератури і стали відомі в усьому світі.

І. Бродський відзначив важливість цього жанру для США у своєму відомому вірші “Неоткуда с любовью надцатого мартабря...”, герой якого посилає привіт із “одного з п’яти континентів, що тримається на ковбоях” [4, 493], – так поет алегорично називає Америку. Пізніше, розмірковуючи про особливості вестерну, І. Бродський підкреслює, що у вестерні добро перемагає неухильно, стрімко і нищівно, при цьому сама перемога вирізняється витонченістю, хоча і є очевидною з самого початку, що, разом із тим, не робить читання менш цікавим. Поет додає: “Що мені подобається у вестернах – це миттєва справедливість” [там само, 27].

Виклад основного матеріалу. Будучи певною мірою досить схематичним, жанр “американський вестерн” передбачає чіткий поділ добра і зла, позитивного героя і його антагоніста-негідника. При цьому приналежність їх до того або іншого табору відома з самого початку, а головний персонаж завжди є втіленням ідеї “*he-man*”, образом ідеального чоловіка, що знаходиться поза соціальною стратифікацією. “Все чітко поділено на чорне й біле, де є злочинець та є герой” [14, 27], герой у повному розумінні цього слова. Крім їхнього явного або прихованого конфлікту, в романі описуються і другорядні персонажі, що слугують “фоном” для головних героїв. Щировська Т. Н. бачить основну функцію персонажів “фону” в “очікуванні рятівника і переусвідомленні власних життєвих позицій” [10, 18]. При цьому, персонажний фон також приховано або явно підрозділяється на два полярних табори: “група підтримки” героя і прихильники його антагоніста. Іноді в романі присутня героїня, за любов якої, крім відновлення справедливості, б’ються головний позитивний герой і його антагоніст.

Ж.-Л. Ріпейру, характеризуючи вестерн, також зазначає, що твори цього жанру вирізняються ясним, чітким розподілом сил, “суворою простотою сюжету і характерів, напруженим гострим конфліктом. Все це дозволяє порівняти вестерн з античною драмою” [7, 78-79]. Критик також говорить про деякий історичний реалізм, властивий вестернові. “На Дикому Заході діяли свої закони: моральний кодекс переселенців засуджував не за вбивство, а за зраду” [там само]. Дійсно, “у вестерні незмінна стрілянина та рішуча дуель “добротою” і “злого” протагоністів... є реалізацією первісної справедливості у світі” [9, 169]. Усі критики одностайно проголошують, що герой вестерну – це “останній джентльмен”. Його істинна та остання мета – захист своєї честі”, при цьому “сама концепція особистої честі заснована на дотриманні кодексу суспільної моралі” [там само, 170].

Було б неправильно недооцінювати вестерн, відносячи його до розважальної, третьосортної літературної продукції. “Ці легенди, – пише У. Баркер про усталене коло образів вестерну, – володіють великими пізнавальними функціями, особливо стосовно дітей, і вони аж ніяк не мають на увазі абсолютно пасивну, регресивну і безцільну розвагу” [11, 272]. Ф. Емері та Д. Мартін, автори книги “Психологічний ефект вестерну”, доводять, що сприйняття вестерну, засноване на ототожненні публіки з головним героєм, і слугує формою вирішення колективних комплексів [14, 18].

Із погляду літературного жанру, “вестерн на диво різноманітний та складний” [9, 162]. Ф. Френч та І. Джарві знаходять певні піджанри кіно-вестернів та їхніх літературних аналогів [15; 16]. Так, Ф. Френч визначає наступні типи вестерну: епічний вестерн, вестерн для дорослих, сатиричний вестерн, соціологічний, реалістичний, психологічний, алегоричний вестерн, антивестерн, спагетті-вестерн [15, 56]. Інша класифікація, запропонована І. Джарві, містить такі п’ять категорій вестерну: 1) розповіді про “піонерів”; 2) відкриття кордонів; 3) прихід закону; 4) закон у дії; 5) психологічний вестерн. Усе це свідчить про розвиток цього жанру, про появу все нових і нових його різновидів [16, 173].

Традиційно об’єм роману жанру вестерн не перевищує 65000 слів. Розвиток сюжету лінійний, характеристики героїв ясні і чіткі. Хоча жанр вестерну разом з “морськими історіями”, “лицарськими романами”, “розповідями про подорожі” належить до пригодницьких, проте він відрізняється від них реалістичністю сюжету, національним колоритом та оптимістичною спрямованістю.

На думку Дж. Кевелті, вестерн є епічною драмою, що побудована на протистоянні трьох сил:

- 1) мешканців міста як представників цивілізації;
- 2) злочинців або індіанців, які нападають на жителів міста;
- 3) героя як “людини середини”, яка володіє досвідом і силою другої групи, але належить до першої [12, 156]. Різноманітні відношення між цими трьома складовими і визначають сюжет того або іншого твору.

Популярна інтернет-енциклопедія постулює, що у вестернах “персонажі можуть сприйматися як літературні нащадки середньовічних мандрівних лицарів, які й стояли біля витоків розвитку пригодницького жанру. Як ковбой або стрілок на Дикому Заході, мандрівний лицар у європейській літературі раннього періоду подорожував зі своїм конем від міста до міста, воюючи з різними лиходіями і спираючись не на розвинені соціальні механізми, а на свій власний кодекс честі. І, так само як і мандрівні лицарі, герої вестернів часто ризикують своїм життям заради “діви у біді” [19; 20; 21].

Щировська Т. М. зауважує, що “активний герой виступає як відновник суспільних цінностей, а іноді й світопорядку. Ці твори містять в собі соціальний моральний кодекс” [10, 19]. Таке зауваження вважаємо цілком справедливим, адже етичні та моральні принципи добра і справедливості залишаються відносно незмінними протягом багатьох століть, що доводить постійне захоплення читачів творами, які були написані задовго до нашого часу (в тому числі, незмінний інтерес до міфів, сказань і билин).

Позачасовість й універсальність концепту особистісної позитивності, що виражається у вестерні, окрім іншого, доводить і те, що, зародившись у літературі кінця XIX століття, вестерн перетнув літературні кордони, завоював також кіномистецтво (не втрачаючи популярності протягом XX ст.), гіперпростір комп’ютерних ігор, і навіть має низку пародій (“спагетті-вестерни”). Романи-вестерни і донині належать до одних з найбільш читаних. Твори у жанрі “класичного” вестерну не тільки перевидаються і пишуться відомими авторами, які здобули славу на хвилі популярності цього жанру (Луї Лямур, Зейн Грей, Генрі Вілсон Аллен (публікувався під ім’ям Уїлл Генрі і Клей Фішер), Макс Бренд та ін.), а й зовсім сучасними авторами, такими як У. Бентон (“*Red Runs the Plain*”), Б. Деннісон (“*The Long Trail*”), Дж. Бохман (“*Absaroka, From War to Wyoming*”), Р. Браун (“*Somewhere West of Texas*”) та ін.

Таким чином, з одного боку, вестерни демонструють позачасові етичні норми, а з іншого, – мовленнєве втілення їхніх ідей є цілком сучасним.

Як відомо з теорії етики, засадничою, ключовою категорією в соціальному світі є поняття свободи. При цьому, “до числа вищих моральних цінностей зазвичай відносять узагальнені поняття, що відображають сутність моралі і людського існування: добро, свободу, сенс життя і щастя” [6, 8].

Поняття державної та особистісної свободи справедливо можна вважати ключовими поняттями добра на американському континенті, де широко відзначається День Незалежності та зародився рух аболіціоністів. Герої вестернів – вільні люди, або люди, чий сенс життя полягає в боротьбі за свою свободу. Їхня ключова риса чесність – “позитивна моральна риса, що охоплює поняття вірності правді і моральним принципам” [там само, 27]. Звідси можна зробити висновок, що узагальнений концепт позитивності в авторів вестерну охоплює приватні поняття: прагнення до свободи, лідерство, незалежність у вчинках і судженнях, чесність, хоробрість, почуття справедливості.

Незважаючи на свою приналежність до “масової” пригодницької літератури, яка характеризується певною мірою стереотипними персонажами [1], романи-вестерни часто пропонують читачам героїв із різними портретними характеристиками, різного віку і характерами. Наприклад:

1. *He (Hannibal Landers) didn't respond to the greeting. "Anybody seen Hannibal Landers in town?"*

Somebody else spoke up. "Wouldn't rightly know him if we seen him, Art. Got a description of him?"

"Yeah, medium height, dark hair, blue eyes, ugly" (Lewis M. K.).

2. *Jane, greeting him (Lassiter), looked up into a face that she trusted instinctively and which riveted her attention. It had all the characteristics of the range rider's—the leanness, the red burn of the sun, and the set changelessness that came from years of silence and solitude. But it was not these*

which held her, rather the intensity of his gaze, a strained weariness, a piercing wistfulness of keen, gray sight, as if the man was forever looking for that which he never found (Grey Z.).

3. Here he (Tom Grigsby) was, loping down the trail to 30. His weather worn features were something no woman ever gave a second glance – maybe a long scrutinizing first look; and his tall lean frame could consume more vitals than any woman wanted to bother cooking. Combine all that with feet that spent most of their time in run down boots treading over endless miles of uncivilized territory. No, he was born a bachelor and there wasn't any point considering anything else....

"You're skinny," she stated flatly, but her green eyes sparkled a welcome (Rigsbee L. L.).

4. Laramie brushed his gritty fingers through short, curly brown hair and rubbed his clean shaven chin. He scratched his slightly protruding belly (Bly S.).

5. An artist would have made much of that picture, for there was in this man (Dan Barry), as in Strann, a singular portion of beauty. It was not, however, free from objection, for he had not the open manliness of the larger of the two. Indeed, a feminine grace and softness marked him; his wrists were as round as a girl's, and his hands as slender and as delicately finished. Whether it be the white-hot sun of summer or the hurricane snows of winter, the climate of the mountain-desert roughens the skin, and it cuts away spare flesh, hewing out the face in angles; but with this man there were no rough edges, but all was smoothed over and rounded with painful care; as if nature had concentrated in that birth to show what she could do. Such fine workmanship, perhaps, would be appreciated more by women than by men; for men like a certain weight and bulk of bone and muscle—whereas this fellow seemed as light of body as he was of hand. He sat now watching Strann with the utmost gravity. He had very large brown eyes of a puzzling quality; perhaps that was because there seemed to be no thought behind them and one caught the mystery and the wistfulness of some animals from a glance at him (Brand M.).

Вочевидь, у наведених вище описах зовнішнього вигляду “хороших ковбоїв” не дуже багато спільного. Ганібала Ландерса (1) описують як непривабливого хлопця середнього зросту з голубими очами. Він молодий, біля 25 років, досить веселий і приємний у спілкуванні. Лассітер (2) серйозний, худий, з обгорілою від сонця шкірою, тяжким поглядом і погрозливим викликом, що написаний на його втомленому сірому обличчі. Йому вже біля 40. Том Грігзбі (3) молодший – йому скоро 30, проте він виглядає не дуже добре через свою неохайність та є надто худим. Ларамі (4), однак, має невеликий животик. Це чисто виголений чоловік старший 40 років, шатен з кучерявим волоссям. Для нього характерні більш чоловічі риси, ані ж Ден Баррі (5), який більше схожий на дівчину делікатністю своєї статури та зростом. На відміну від Лассітера і Тома Грігзбі, Ден має дуже добру рівну шкіру обличчя без жодних недоліків. Він вишуканий і охайний, говорить досить високим голосом. Зовнішність ковбоїв в інших романах також дуже відрізняється.

При всьому зовнішньому розмаїтті головних героїв і несхожості їхніх темпераментів, “хороші” і “погані” ковбої завжди легко впізнавані, незалежно від місця і часу дії, описаного в романі, і дати його написання. Пояснення цього факту вбачаємо у тому, що авторський концепт позитивності вестернів обумовлений не тільки особистими пріоритетами авторів творів, але, перш за все, американською національною ментальністю й уявленнями про добро і зло в оціночній шкалі американської нації в цілому. Так, розмірковуючи про філософію мистецтва, французький літературознавець І. Тен підкреслює, що будь-який художній твір є “світлою навколишньої моралі” і характеризує моральний і розумовий розвиток людства. При цьому, пропаговані моральні ідеали знаходяться в прямій залежності від національно-групової детермінанти [8, 127–131]. У цьому плані можна говорити про єдину етичну концептосферу творів у жанрі “американський вестерн”. Звідси очевидно, що і віртуальна картина світу персонажів “вестерна” відображає концептуальну картину світу авторів творів.

Спираючись на положення про нерозривний зв'язок мови і мислення, можна припустити наступне. Завдяки спільності своїх морально-етичних поглядів, соціального статусу, історичної

епохи позитивні герої вестернів (як протагоністи позитивного початку у творі) повинні мати багато спільного й у мовленні. Іншими словами, при абсолютній несхожості зовнішніх портретів позитивних героїв, можна говорити про подібність їхніх мовленнєвих портретів.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Таким чином, можна зробити висновок, що мовна свідомість американської нації, представниками якої є автори вивчених вестернів, задає параметри вербалізації узагальненого концепту позитивності, який об'єктивується, разом з іншими текстовими складовими, і в мовленнєвому портреті головних героїв – як прямо або безпосередньо (на рівні мовлення головного позитивного героя), так і “від зворотнього”, опосередковано (на рівні мовлення антагоніста).

ЛІТЕРАТУРА

1. Алифиренко Н. Ф. Лингвокультурология : ценностно-смысловое пространство языка : [учебное пособие] / Н.Ф. Алифиренко. – М. : Флинта, Наука, 2010. – 288 с.
2. Арнольди Э. Звезды немого кино: вступительная статья / Э. Арнольди // Звезды немого кино. – М. : Искусство, 1968. – С. 14–36.
3. Базен А. Что такое кино / А. Базен. – М. : Искусство, 1972. – 384 с.
4. Бродский И. Стихотворения и поэмы / Бродский И. – [Вступ. статья, сост., подгот. текста и примеч. Л.В.Лосева]. – СПб. : Изд-во Пушкинского Дома; Вита Нова, 2011. – 1232 с.
5. Карцева Е. Н. Вестерн. Эволюция жанра / Карцева Е. Н. – М. : Искусство, 1976. – 255 с.
6. Мокаева И. Р. Этические концепты в языковой картине мира (на материале русского и карачаево-балкарского языков) : дисс. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.19 “Теория языка” / Мокаева Ирина Рамазовна. – Нальчик, 2004. – 155 с.
7. Рипейру Ж.-Л. Величайшее приключение вестерна. Уильям Харт / Ж.-Л. Рипейру // Звезды немого кино : антология [сост. В. Головская] / – М. : Искусство, 1968. – С. 78–93.
8. Тэн И. Философия искусства / Тэн И. – М. : Искусство, 1996. – 350 с.
9. Шестаков В. П. Мифология XX века : критика теории и практики буржуазной “массовой культуры” / Шестаков В. П. – М. : Искусство, 1988. – 224 с.
10. Щириковская Т. Н. Типология сюжетов в произведениях отечественной массовой литературы 1990-2000 гг. : дисс. ... канд. филол. наук : спец. 10.01.01 “Русская литература” / Щириковская Татьяна Николаевна. – Армавир : Армавирский государственный педагогический университет, 2006. – 188 с.
11. Barker W. Y. The Stereotyped Western Story / Barker W. Y. – NY : Apple, 1955. – 365 p.
12. Cawelty J. G. Adventure, Mystery and Romance: Formula Stories as Art and Popular Culture / Cawelty J. G. – Chicago, 1976. – 378 p.
13. Davis William C. Lone Star Rising / William C. Davis. – TX; College Station : Texas A&M University Press, 2006. – 368 p.
14. Emery Ph. Psychological Effects of “Western Film” : A Study in Television Viewing / Ph. Emery, D. Martin. – University of Melbourne, Dpt of Audio-Visual Aids, Studies in Mass Communications. – Melbourne, 1997. – 47 p.
15. French Philipp Westerns – Aspects or a Movie Genre? / French Philipp. – NY, 1974. – 165 p.
16. Jarvie I. C. Movies and Society / Jarvie I. C. – N.Y. : Basic Books, 2001. – 394 p.
17. Moeller J. Nature, human and society in the American western / Moeller J. // Political mythology and popular fiction. – NY : AFT, 1988. – P. 65–71.
18. Wright W. Sixguns and Society : A Structural Study of the Western / Wright W. – California : University of California Press, 1977. – 232 p.
19. Википедия. Свободная энциклопедия [Электронный ресурс]. – Режим доступа : ru.wikipedia.org/wiki/Вестерн
20. Современный словарь-справочник по литературе / [сост. и научн. ред. С. И. Кормилов]. – М. : Олимп : ООО “Фирма “Изд-во АСТ”. – 704 с.
21. Cuddon J. A. Dictionary of Literary Terms and Literary Theory / J. A. Cuddon, revised by C.E. Preston. – London : Penguin Books, 1999 (2004). – 1024 p.